

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-50>

УДК 657.1:658

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ І КРЕДИТОРАМИ

PROBLEMS OF ACCOUNTING SETTLEMENTS WITH RECEIVERS AND CREDITORS

Яструбський Михайло Ярославовичдоктор економічних наук, професор,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8032-4501>**Левкович Іванна Романівна**магістр,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5219-5407>**Yastrubskyy Mykhaylo, Levkovych Ivanna**

Lviv Polytechnic National University

Стаття присвячена визначенню основних проблем, пов'язаних із організацією бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами в Україні. На основі проведеного аналізу наукової літератури стосовно сутності категорії «заборгованість», наведено авторське трактування сутності даного поняття. Визначено, що заборгованістю є правовідносини двох чи більше суб'єктів, котрі вважаються результатом виконання відповідної дії (фінансово-господарської операції) одного суб'єкта (кредитора) до іншого (дебітора) з передавання товарно-матеріальних цінностей, фінансів або інших активів, надання послуг, здійснення робіт чи дії законодавчо-нормативних документів (утворення заборгованості з податків або інших обов'язкових платежів перед бюджетом і позабюджетними цільовими фондами), й забезпечує кредитору право вимоги, а дебітору обов'язок з її погашення. Крім цього, нами визначено основні проблеми бухгалтерського обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей в Україні, а також надано рекомендації стосовно їх вирішення.

Ключові слова: бухгалтерський облік, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, резерв сумнівних боргів, оцінка заборгованості, проблеми бухгалтерського обліку.

Under the conditions of non-payment crisis in Ukraine the growth of accounts receivable and payables indebtedness is a widespread phenomenon. The situation with settlements with debtors and creditors in domestic companies is tense, which can be seen in significant amounts of arrears and long terms of their repayment. Today, receivables remain the most important place in the financial activity of many companies. Accordingly, the properly organized accounting of the receivables of the company will prevent lapse in the terms of payment and debt to the status of uncollectible and have a positive impact on the financial condition of the company. The aim of this article is to identify the main problems associated with the organization of accounting for settlements with debtors and creditors in Ukraine. The prerequisite of quality information support of the debtor accounting is the determination of its essence and classification. There are a lot of unconnected issues in the receivables accounting, but the organization of the receivables accounting is important because it allows ordering and giving reliable information about the state of the company. On the basis of the analysis of scientific literature on the essence of the category of "debt", we propose to define it as a legal relationship of two or more subjects, as a result of certain actions (financial and business transaction) of one entity (creditor) to another (debtor) for the transfer of commodity and material values, cash or other assets, provision of services, performance of works or performance of legislative and regulatory documents (arrears of taxes or other mandatory payments to the budget and sub-budgetary target funds), and gives the creditor the right to claim and the debtor the obligation for its repayment. Besides that, we have identified the main problems of accounting accounting for receivables and payables in Ukraine, as well as gave recommendations on how to solve them. If all these measures are followed and the company will pay due attention to receivables and payables for goods, works and services, and especially to the improvement and improvement of its accounting, it will have a positive impact on the performance of the company as a whole. Therefore, effective management of receivables and payables of the enterprise will give the opportunity not only to optimize the financial condition, but also ensure high rates of production and competitiveness.

Keywords: accounting, receivables, payables, reserve for bad debts, assessment of receivables, problems of accounting.

Постановка проблеми. Загальною метою ведення бухгалтерського обліку й створення фінансової звітності є надання внутрішнім та зовнішнім користувачам правдивих і об'єктивних даних щодо різного роду аспектів фінансово-господарського функціонування економічного суб'єкта. Однак на виході із системи обліку подаються систематизовані й узагальнені дані щодо фінансового становища й результатів роботи, ступінь релевантності котрої вважається недостатнім для того, щоб розв'язувати ряд значущих управлінських завдань. В плані організації інформаційного забезпечення управління дебіторською заборгованістю й платоспроможністю суб'єкта господарювання система обліку повинна генерувати інформацію щодо розрахунків з дебіторами, котрі в обліковій системі, яка націлена лише на формування типів фінансової звітності, не знаходять власної ідентифікації як звітні показники. За таких обставин чітко налагоджений облік надходження і використання матеріалів, грошових активів, послуг, дебіторської та кредиторської заборгованості, сприяння щоденній платоспроможності підприємства має допомогти в недопущенні прострочення строків платежу та доведення заборгованості до такої ситуації, коли вона є безнадійною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику ведення бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами в Україні досліджували чимало науковців, серед яких варто виокремити таких як Н.І. Власюк [1], К.Т. Коновалова [2], А.С. Макарова [2], І. Трейтяк [8], О.Б. Чорненька [9] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на доволі велику кількість напрацювань вітчизняних науковців з даної проблематики на сьогоднішній день невирішеними лишаються проблеми бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами, які притаманні сучасним трансформаційним процесам національної економіки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення основних проблем, пов'язаних із організацією бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні на фоні кризи неплатежів, збільшення дебіторської та кредиторської заборгованості вважається розповсюдженим явищем. На українських підприємствах стан розрахунків з дебіторами і кредиторами

напружений, це виражається у великих сумах заборгованості та довгих строках її погашення. Надання можливості економічним суб'єктам бути абсолютно самостійними в господарському аспекті під час вибору ринків збуту продукції, вибору постачальників і підрядчиків, видів розрахунків, пошуку джерел забезпечення фінансами робить актуальною потребу ефективно керувати розрахунками з різними контрагентами. Облік дебіторської заборгованості – одне з найскладніших і найсуперечливіших питань, що спричинено проблемою неплатежів. Ринкові умови господарювання визначають покращення налагодження й методики обліку стану розрахунків підприємства (насамперед налагодження договірної діяльності).

У наукових і навчальних економічних літературних джерелах, зокрема з теорії та практики бухгалтерського обліку, управління фінансами підприємств тощо, поняття заборгованості синтезовано (узагальнено) майже не розглядається, а об'єктами досліджень є окремо дебіторська та кредиторська заборгованості. На нашу думку, це пов'язано з тим, що з погляду формування майна підприємства ці два види заборгованості розглядаються абсолютно по-різному, як щодо економічної сутності, причин виникнення, так і щодо подальшого управління ними, впливу на фінансово-майновий стан підприємства тощо. Дебіторська заборгованість за умови існування ймовірності отримання підприємством майбутніх економічних вигод та можливості достовірного визначення її суми належить до активів підприємства, тобто формує його майно. Кредиторську заборгованість зараховують до залученого капіталу підприємства, тобто до джерел формування його майна [9, с. 260].

Таким чином, здійснивши аналіз стану нормативно-правової документації й поглядів вчених стосовно суті поняття «заборгованість», рекомендуємо її формулювати як правовідносини двох чи більше суб'єктів, котрі вважаються результатом виконання відповідної дії (фінансово-господарської операції) одного суб'єкта (кредитора) до іншого (дебітора) з передавання товарно-матеріальних цінностей, фінансів або інших активів, надання послуг, здійснення робіт чи дії законодавчо-нормативних документів (утворення заборгованості з податків або інших обов'язкових платежів перед бюджетом і позабюджетними цільовими фондами), й забезпечує кредитору право вимоги, а дебітору обов'язок з її погашення.

Розрахунки з дебіторами та кредиторами пов'язані з вхідними та вихідними фінансовими потоками. Стан цих розрахунків у певний момент часу розкривається через суми дебіторської та кредиторської заборгованості на цей момент. Таким чином, облік розрахунків з дебіторами та кредиторами полягає у визначенні сум дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства, оцінки і класифікації їх для відображення у фінансовій звітності. Підприємства зобов'язані своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями. За несвоєчасні розрахунки вони мають сплачувати штрафи і неустойки. Однак практика свідчить, що можливість уникнути майнової відповідальності за невиконання власних договірних зобов'язань дає їм змогу ухилятися від взаєморозрахунків із партнерами. Несвоєчасність платежів викликає фінансові ускладнення у підприємств-кредиторів, негативно впливає на їхню господарську діяльність, а в підсумку й на економіку країни загалом [1].

Бухгалтерський облік дебіторської та кредиторської заборгованостей в Україні регулюється такими законодавчими актами: Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV [4], П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» від 08.10.1999 р. № 237 [5], П(С)БО 11 «Зобов'язання» від 31.01.2000 р. № 20 [6], П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» від 30.11.2001 р. № 559 [7], Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [3].

Серед основних проблем бухгалтерського обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей в Україні варто виокремити:

- проблеми, пов'язані із визначенням класифікаційних ознак заборгованості на підприємствах;

- проблеми, пов'язані із оцінкою дебіторської та кредиторської заборгованості;

- проблеми, пов'язані із співвідношенням між дебіторською та кредиторською заборгованостями. Оскільки суттєве перевищення обсягу дебіторської заборгованості над кредиторською може загрожувати стабільній діяльності підприємства та вимагає залучення додаткового фінансування;

- проблеми, пов'язані із оплатою дебіторської заборгованості, що є формою реструктуризації активів, що зводиться до переведення дебіторської заборгованості в ліквідні форми активів. До головних форм оплати дебіторської заборгованості (рефінансування) належать облік векселів, форфейтинг і факторинг. При цьому в Україні такі форми оплати

дебіторської заборгованості, як факторинг та форфейтинг, не стали поширеними в ході провадження діяльності підприємствами, в той час як використання таких форм розрахунків прискорило би трансформацію дебіторської заборгованості в грошові активи.

- проблеми, пов'язані із створенням резерву сумнівних боргів, що зумовлено непристосованістю методичних засад визначення такого резерву до облікової системи на підприємстві. Через це доволі часто можна спостерігати недостовірність даних в процесі відображення резерву сумнівних боргів в балансі підприємств.

Крім цього, варто зауважити, що на великій кількості вітчизняних підприємств немає відокремленого підрозділу або спеціально уповноваженої особи, діяльність якої спрямована на проведення детального контролю за обліковою системою на підприємстві.

Важливим елементом управління дебіторською та кредиторською заборгованістю є правильний та своєчасний її аналіз, тому керівництво підприємства повинне мати оперативну та об'єктивну інформацію щодо стану дебіторської та кредиторської заборгованості, яка формується в системі бухгалтерського обліку. Основними джерелами формування такої інформації є: баланс підприємства, звіт про фінансові результати, примітки до річної фінансової звітності, первинні документи, журнали, в яких відображається рух відповідних платежів, а також розрахункові відомості про нарахування заробітної плати. Необхідно також проводити аудит дебіторської та кредиторської заборгованості, результати якого дадуть можливість визначити всі відхилення в структурі заборгованості, розробити заходи щодо її регулювання, адже вона негативно впливає на діяльність підприємства. Лише на підставі об'єктивної та своєчасної інформації можна прийняти обґрунтовані управлінські рішення щодо подальшого планування та контролю заборгованості [2, с. 182].

Важливою ділянкою роботи для бухгалтера є управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, яке передбачає [2; 8]:

- обґрунтування можливості виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості;

- оптимальне визначення політики надання кредиту для різних груп постачальників і видів продукції;

- обов'язковий контроль розрахунків із дебіторами та кредиторами за відстрочену або прострочену заборгованість та вивчення причин недотримання договірної дисципліни;

– обов'язковий контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості, оскільки значне перевищення фактів дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стабільності підприємства;

– розробка заходів щодо пошуку можливостей збільшення кількості покупців і замовників підприємства з тим, щоб зменшити масштаб ризику несплати боргів і, відповідно, створити інформаційну базу, що дасть змогу контролювати потенційних дебіторів, оцінити їх фінансовий стан на платоспроможність, ринкову репутацію тощо.

– своєчасне визначення прийомів прискорення обігу оборотних активів і зменшення безнадійних боргів;

– забезпечення умов продажів, що гарантують надходження грошових коштів;

– прогноз надходжень грошових коштів від кредиторів.

– систематичне проведення інвентаризації заборгованості, що дасть змогу перевірити достовірність дебіторської заборгованості, відображеної в обліку підприємства.

У разі, якщо всі ці заходи здійснюватимуться й підприємство надаватиме відповідну увагу дебіторській та кредиторській

заборгованості за товари, роботи й послуги, а особливо покращенню та вдосконаленню її обліку, це матиме позитивний вплив на функціонування підприємства загалом. Таким чином, результативне управління на підприємстві дебіторською й кредиторською заборгованістю дозволить не тільки здійснити оптимізацію фінансового стану, а й гарантуватиме значну динаміку виробництва й конкурентоздатності.

Висновки. Отже, облік дебіторської та кредиторської заборгованості належить до одного з важливих і дискусійних питань. Необхідна передумова інформаційного забезпечення обліку заборгованості на якісному рівні – встановлення її суті й здійснення класифікації. В обліку дебіторської заборгованості є велика кількість невирішених питань, однак налагодження обліку дебіторської заборгованості відіграє важливу роль, тому що дає змогу впорядкувати й надати правдиві дані щодо стану підприємства. Завдяки здійсненню рекомендованих заходів щодо розв'язання проблем стане можливим покращення ефективності обліку дебіторської заборгованості, запобігання чи уникнення неплатоспроможності, а також поліпшення діяльності підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Власюк Н.І. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Львів : Магнолія, 2006.
2. Коновалова К.Т., Макарова А.С. Удосконалення обліку кредиторської заборгованості та методи управління нею. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 34. С. 181–184.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
5. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість": Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. № 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>
6. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання" : Наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text>
7. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти" : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#Text>
8. Трейтак І. Проблемні питання обліку дебіторської заборгованості. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики в глобалізації : зб. тез доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Тернопіль, 26-27 берез. 2015 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2015. С. 310–311.
9. Чорненька О. Б. Напрями вдосконалення обліку дебіторською та кредиторської заборгованості на підприємствах. *Наукові записки*. 2016. № 2(53). С. 259–269.

REFERENCES:

1. Vlasiuk N.I. (2006) *Finansovyi analiz* [Financial analysis]. Lviv: Mahnoliia. (in Ukrainian)
2. Konovalova K.T., Makarova A.S. (2018) *Udoskonalennia obliku kredytoriskoi zaborhovanosti ta metody upravlinnia neiu* [Improving the accounting of accounts payable and methods of managing it]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 34, 181–184. (in Ukrainian)

3. Podatkovi kodeks Ukrainy (2010). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (in Ukrainian)
4. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini (1991). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (in Ukrainian)
5. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 10 "Debitorska zaborhovanist" (1991). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (in Ukrainian)
6. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 11 "Zoboviazannia" (2000). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text> (in Ukrainian)
7. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 13 "Finansovi instrumenty" (2001). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#Text> (in Ukrainian)
8. Treitiak I. (2015) Problemni pytannia obliku debitorskoi zaborhovanosti, Proceedings from ISPCYSESDU '15: *XII Mizhnarodna naukovo-praktichna konferenciya molodykh vchenykh «Ekonomichniy i sotsialnyi rozvytok Ukrainy v XXI stolitti» – The International Scientific and Practical Conference Young Scientists «Economic and social development of Ukraine in the XXI century» (Ternopil, March 26–23, 2015)*, pp. 310–311. Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)
9. Chornenka O.B. (2016) Napriamy vdoskonalennia obliku debitorskoiu ta kredytorskoi zaborhovanosti na pidpriemstvakh [Directions for improving the accounting of receivables and payables at enterprises]. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 2(53), 259–269. (in Ukrainian)